

НАЦЫЯНАЛЬНА-КУЛЬТУРНАЯ СЕМАНТЫКА ФРАЗЕАЛАГІЗМАЎ З КАМΠΑНЕНТАМ-ЗАОНІМАМ У ПРОЗЕ БРЭСЦКІХ ПІСЬМЕННІКАЎ

А. С. Дыдзік

*Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. С. Пушкіна, вул. Міцкевіча, 8,
224016, г. Брэст, Беларусь, luchistoe_2016@mail.ru*

У дакладзе разглядаюцца ўжытыя ў творах брэсцкіх пісьменнікаў фразеалагізмы, якія з'яўляюцца выразнымі сродкамі адлюстравання нацыянальна-культурнай карціны свету беларусаў. Даследуецца сувязь цэласнага значэння фразеалагічнай адзінкі з семантыкай яе кампанентаў праз фразеалагічны вобраз, які ўзнікае на аснове прататыпа ўстойлівага выразу. Робіцца выснова, што ў творах пісьменнікаў Брэстчыны фразеалагічныя вобразы часта ўзнікаюць на аснове прататыпаў фразеалагізмаў з кампанентамі-заонімамі.

Ключавыя словы: фразеалагізм; кампанент-заонім; метафарычны вобраз; семантыка; нацыянальна-культурная канатацыя.

Светаўспрыманне жыцця чалавека звязана з жыццём жывёл. На стварэнне моўнай карціны свету беларусаў значна паўплывалі ўяўленні пра пераўвасабленне людзей у жывёл. Думаецца, яны садзейнічалі і параўнанню паводзін чалавека і жывёлы, выяўленаму ў фразеалагізмах.

Фразеалагізмы з кампанентам-заонімам уяўляюць сабой сістэму, якая адлюстроўвае не толькі агульнамоўныя працэсы фразеаўтварэння, але і прыкметы, што вызначаюцца асаблівасцямі самой мікрасістэмы. А. С. Якаўлева адзначыла: «Асацыятыўныя прыкметы, якія абумоўліваюць фразеалагічны патэнцыял кампанентаў-заонімаў, закладзены ў семантыку самога заоніма і з'яўляюцца асновай метафары фразеалагічнай адзінкі, якая называе знешні выгляд, фізічны стан, інтэлектуальныя характарыстыкі, асаблівасці характару, эмоцыі» [1, с. 6]. Выяўлена, што пісьменнікі-брастчане ў сваіх творах пры апісанні персанажаў, прадметаў ці з'яў рэчаіснасці шырока карыстаюцца фразеалагізмамі, у аснове якіх ляжыць метафарычны вобраз жывёльнага свету.

Заўважым, што самая шматлікая група – фраземы, звязаныя з апісаннем чалавека. Гэта тлумачыцца тым, што фразеалагічныя адзінкі – важны складнік экспрэсіўна-ацэначнай характарыстыкі чалавека. Напрыклад, чалавека бруднага, нехайнага, нязграбнага прынята характарызаваць праз параўнанне са свіннёй. У. Дамашэвіч у рамане «Камень з гары» для характарыстыкі знешняга выгляду галоўнага героя

ўмела выкарыстоўвае фразеалагічны выраз **як на свінні набэдрыкі**. Драгун выглядаў у паліто вельмі нязграбна, неакуратна, што нават самога сябе спужаўся ў лютэрку: *Ён апрануў паліто, глянуў на сябе ў лютэрка і не пазнаў: перад ім стаяў чужы, не ў меру тоўсты мужчына ў куртатым нязграбным лапсардаку, які ляжаў на ім, як на свінні набэдрыкі* [2, с. 153].

Унутраны стан персанажаў твораў брэсцкія пісьменнікі перадаюць з дапамогай наступных фразем: **хоць воўк траву еш, кошкі на душы скрабуць, як рыба ў вадзе** і інш. Згаданыя фразеалагізмы ярка выражаюць такія пачуцці, як упэўненасць, боль, хваляванне, перажыванне, абыякавасць. Так, напрыклад, устойлівая адзінка **кошкі на душы скрабуць** у кантэксте *У яе, нябось, як і ў мяне, кошкі на душы скрабуць*, – думаў ён, – *а выгляду не падае* [3, с. 63] мае значэнне ‘*хто-небудзь адчувае моцны неспакой, хваляванне, трывогу*’ [4, с. 596]. Ужыты фразеалагізм у апавяданні «Сенька і Мальвіна» В. Праскурава яскрава адлюстроўвае ўнутраны стан персанажа.

У рамане «Вяртанне» У. Гніламёдаў праз фразему **як рыба ў вадзе** перадае ўнутраны стан аднаго з персанажаў. Гэта выяўляецца праз устойлівы выраз, у аснове ўтварэння якога ляжыць параўнанне стану рыбы ў вадзе і стану чалавека ў прывычных жыццёвых умовах. Вада з’яўляецца стыхіяй для рыбы, якая адчувае сябе там вельмі свабодна. Так паводзіць сябе і персанаж, які пачувае сябе вельмі свабодна, натуральна і проста: *Трахім і сапраўды адчуваў сябе ў жыцці і на музыках, як рыба ў вадзе* [5, с. 130].

Абыякавасць да ўсяго перадаецца пры дапамозе фраземы **хоць воўкам траву еш**. У аповесці А. Кажадуба «Дарога на замчышча» згаданы фразеалагізм выражае раўнадушнае стаўленне персанажа да рэчаіснасці, пра што сведчыць семантыка фразеалагічнай адзінкі ‘*абсалютна, аднолькава, без розніцы, не мае значэння, не хвалюе, не кранае*’ [4, с. 418]: – *Зноў вы за сваё, – не вытрымлівала, кідала спрэчку Зінаіда Якаўлеўна. – Вось мы ўсё раскапаем, а там... – А там хоць воўкам траву еш* [6, с. 191].

Частка ўстойлівых выразаў, ужытых у творах пісьменнікаў Брэстчыны, адлюстроўвае паводзіны персанажаў. У іх фразеалагічнай інтэрпрэтацыі выяўляюцца яркія нацыянальна-культурныя канатацыі. Ва ўяўленнях старажытных славян муха сімвалізавала вядзьмарства, п’янства, вар’яцтва. Негатыўнае стаўленне да мухі як да надакучлівага, пякучага, непрыемнага насякомага адлюстравана праз фразему **як мухі на мёд**. З дапамогай прыведзенай моўнай адзінкі падкрэсліваюцца неадчэпныя, надакучлівыя паводзіны людзей: – *Ты на іх глядзець не хочаш, і яны ляцяць як мухі на мёд* [6, с. 267]. У якасці выказвання здзіўлення з прычыны незразумелых паводзін аднаго з галоўных герояў У. Гніламёдаў у рамане «Пасля вайны» выкарыстоўвае фразеалагізм **якая муха ўкусіла**.

Слоўнікавае значэнне ‘што здарылася з кім-небудзь, як усё гэта растлумачыць?’ [7, с. 53] фраземы раскрываецца ў кантэксце: – *З’еду куды-небудзь адсюль. Можа, у Камянцы на прамкамбінаце ўладкуюся. А потым і сям’ю забяру. – Лявон паглядзеў на Цішку з усмешкай. – Якая муха цябе ўкусіла?* [8, с. 189].

У аснове многіх фразем з зоакампанентамі, ужытых пісьменнікамі Брэстчыны, ляжыць нерэальны вобраз. Так, праз фразему **як рак на гарэ свісне** перадаецца слоўнікавае значэнне ‘ніколі, невядома калі (будзе, павінна адбыцца што-небудзь)’ [7, с. 307]. Нерэальная вобразнасць фразеалагічнай адзінкі пацвярджаецца тым фактам, што рак не ўмее свісцець. Названы ўстойлівы выраз выяўляе іронію, насмешку персанажа: – *Твая праўда, матка, будзе, як рак на гарэ свісне, – не паверыла Серафіня* [9, с. 439].

Фразеалагізмы з’яўляюцца адным са сродкаў інтэрпрэтацыі з’яў навакольнага свету. Адметнасць фразем у тым, што сувязь цэласнага значэння фразеалагічнай адзінкі з семантыкай яе кампанентаў праяўляецца праз фразеалагічны вобраз, які ўзнікае на аснове прататыпа ўстойлівага выразу. Выяўлена, што ў творах брэсцкіх пісьменнікаў фразеалагічныя вобразы часта ўзнікаюць на аснове прататыпаў фразеалагізмаў з кампанентамі-заонімамі, якія з’яўляюцца найбольш выразнымі сродкамі адлюстравання нацыянальна-культурнай карціны свету беларусаў. Названыя фраземы здольны апісваць стан людзей, характарызаваць з’явы, выражаць пачуцці, эмоцыі персанажаў, г. зн. ярка выяўляць прагматычную значнасць у кантэксце.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Яковлева Е. С. Особенности фразеологических единиц с компонентом-зоонимом (на материале китайского и английского языков) [Электронный ресурс] : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Белгород. гос. нац.-исслед. ун-т. Саратов, 2018. URL: https://www.sgu.ru/sites/default/files/dissertation/2018/11/14/dissertaciya_yakovlevoy.pdf (дата обращения: 04.02.2023).
2. Дамашэвіч У. Камень з гары: раман. Мінск : Маст. літ., 1990.
3. Праскураў В. Наўсцяж вяковай вуліцы: аповесць, апавяданні, нарысы, дакументальныя матэрыялы / [уклад.: А. К. Каско, Л. С. Праскурава, Г. С. Тамашэвіч ; прадм. А. К. Каско]. Брэст : Упр. інфарм. аблвыканкама, 1995.
4. Лепешаў І. Я. Слоўнік фразеалагізмаў : у 2 т. Мінск : БелЭн імя П. Броўкі, 2008. Т. 1 : А–Л.
5. Гніламёдаў У. Вяртанне: раман. Мінск : Маст. літ., 2008.
6. Кажадуб А. Дарога на замчышча: аповесці. Мінск : Маст. літ., 1990.
7. Лепешаў І. Я. Слоўнік фразеалагізмаў : у 2 т. Мінск : БелЭн імя П. Броўкі, 2008. Т. 2 : М–Я.
8. Гніламёдаў У. Пасля вайны: раман. Мінск : Беларус. навука, 2021.
9. Гардзеі В. Уратуй ад нячыстага: аповесці, апавяданні. Мінск : Маст. літ., 1992.